

ЕКОНОМІЧНІ РЕФОРМИ У РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ ТА КРАЇНАХ З РИНКАМИ, ЩО ФОРМУЮТЬСЯ

Сергій ЮРІЙ, Євген САВЕЛЬЄВ

НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА РІШЕННЯ ДЛЯ РЕГІОНУ ЧОРНОМОРСЬКОГО БАСЕЙНУ

Розглянуто теоретичні підвалини діалектики національних інтересів та обґрунтовані рішення для регіону Чорноморського басейну. Особлива увага приділена однорідності, спільності, збалансованості та суперечливості інтересів і місцю переговорного процесу в їхній реалізації. Обґрунтовані рішення щодо збалансування національних інтересів України в регіоні Чорноморського басейну.

1. Діалектика національних інтересів: теоретичні підвалини. Вивченню природи інтересів та форм їхнього вираження і реалізації традиційно надавали великого значення у соціальних науках. Відоме висловлювання К. Маркса відносно того, що “ідея” незмінно осоромлювала себе, як тільки вона відокремлювалася від “інтересу”¹. Дослідники розглядають проблему інтересів переважно на рівні суспільства, соціальних груп, колективів та індивідумів. Проте аналіз національних інтересів у їхній багатоваріантній структурі і переплетеннях лишається поза сферою спеціальних досліджень. Для України він особливо актуальний, адже, як зауважують аналітики Українського інституту відкритої політики, “відсутність тривалої безперервної історії державності, колоніальне минуле, перебування в цивілізаційно різних імперіях, низька якість управлінської еліти та переважання її корпоративних інтересів над державними – об’єктивні передумови слабкості зовнішньополітичної позиції України. Поняття національних інтересів залишається для України абстрактним і не має під собою реального змісту, який би усвідомлювався владою та групами, об’єднаними спільним інтересом, і слугував основою для зовнішньої політики”².

Діалектика існування національних інтересів у загальному плані представлена на рис. 1. Її основою є ресурсні і позиційні активи сторін. При цьому в ресурсну

© Сергій Юрій, Євген Савельєв, 2011.

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 2. – С. 89

² Чумак В. Україна 2020: віз і завтра там? / В. Чумак, С. Донський, О. Львова, І. Пресняков // Дзеркало тижня. – 2011. – 12–19 серп.

складову мають включатися не тільки (іноді й не стільки) економічні і позаекономічні складові держави, а й прихильність до неї великих геополітичних гравців. Ця тенденція добре проглядається при вирішенні дилеми України щодо підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. З одного боку, керівництво країни постійно наголошує на пріоритетності євроінтеграційного курсу; з іншого – не займає достатньо чіткої позиції щодо угоди про Митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном, що у певних важливих пунктах суперечить Угоді про асоціацію. Вважається, що позбавлення елементів затягування у виконанні умов, пов'язаних із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, Україна посилює свої "арсенали" і позиції за рахунок Європейського Союзу у відстоюванні своїх інтересів на міжнародній арені, особливо з Росією. У сценаріях із затягуванням чи зривом переговорів з ЄС відбувається подальше послаблення можливостей України на міжнародній арені. Зрештою, такі сценарії можуть спричинити погіршення позицій із широкого кола загальноєвропейських питань.

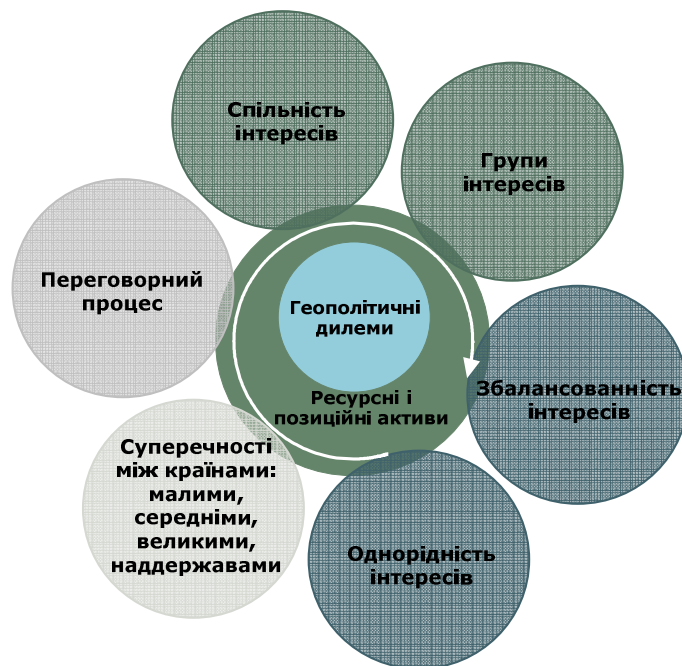

Рис. 1. Діалектика існування національних інтересів у системі міжнародних відносин

До ресурсних і позиційних основ національних інтересів безпосереднє відношення мають геополітичні дилеми, особливо ті з них, що набули затяжного характеру. Вони спроможні загострювати певні інтереси, відкладати їхнє задоволення, обростати певним політичним чи ідеологічним підтекстом, підвищувати ціну окремих питань. Для України такими дилемами є у відношеннях з Росією статус Чорноморського флоту і російської мови, входження до складу Європейського Союзу і НАТО; у відношеннях з Румунією – статус румунського населення. Є геополітичні дилеми у відношеннях з Польщею, Угорщиною, Словаччиною та іншими країнами. У відношеннях з ЄС принципово важливими є адаптація до європейських норм і стандартів, квоти на сільськогосподарську продукцію, енергетична політика, безві-

зовий режим і т. ін. Включення геополітичних дилем до переговорного процесу призводить до його політизації, підвищення ставок у політичній грі.

Для розбудови міжнародних відносин треба глибоко осмислити геополітичні дилеми країн-партнерів, насамперед тих, які є сусідами і стратегічними партнерами. Для України такою країною на сході є Росія, а на Заході – Європейський Союз. Влучно зовнішньополітичні дилеми Росії визначив міністр оборони США Р. Гейтс у своїй програмній статті “Збалансована стратегія” у журналі “Foreign Affairs”. Зокрема, він зазначив, що “...Росією рухає бажання вигнати духів минулого, забути про власне приниження і домінувати в своєму “ближньому зарубіжжі”. Разом з тим вона не здатна вести ідеологічну кампанію, спрямовану на досягнення світового панування”¹. Безумовно, що така дилема з російського боку існує і, здається, вона загострюється із посиленням економічного потенціалу країни.

Зважаючи на зовнішньополітичні цілі Росії, для України не меншою мірою, ніж для США, важливою дилемою є розробка збалансованої східної стратегії. Вона не має у жодному разі бути пасивною, зорієнтованою лише на заспокоєння інтересів російського капіталу і політикуму. Зрозуміло, що за змістом ця стратегія повинна забезпечувати реалізацію всієї структури інтересів країни у російському економічному і гуманітарному просторі. При цьому складовими української стратегії мають бути механізми упередження і запобігання порушенню збалансованості українських інтересів з боку як російських, так і українських (якщо такі є або можуть з’явитися) незацікавлених кіл.

Для Європейського Союзу дилемою щонайменше до 2025 р. є його розширення, зокрема, за рахунок Балканських країн, України і Туреччини. Це може стати умовою забезпечення стабільного розвитку всієї Європи як союзу демократичних держав із високим життєвим рівнем. У доповіді Національної розвідувальної ради США щодо ситуації у світі після кризи зазначається, що “...Європейський Союз опиниться у вигідній ситуації, щоб просувати політичну стабільність і демократизацію на периферії Європи, якщо включить до своїх структур нових членів на Балканах і, можливо, Україну та Туреччину. Проте довготривала неспроможність переконати скептично налаштовану частину населення у перевагах поглиблення економічної, політичної і соціальної інтеграції і рішучо взятися за справу, щоб переконати населення, яке вагається і старіє, втілити болючі реформи, може перетворити ЄС у кульгавого гіганта, сили якого відволікаються на внутрішні негаразди і конкуруючі внутрішні національні порядки денні, який навряд чи здатний трансформувати свій економічний вплив у глобальне”². Відповідно дилемою України є виконання умов, що дають право на вступ у ЄС. Крім цього, їх треба здійснити якомога швидше і більш якісно для зменшення тиску з боку держав, які незацікавлені у такого роду геополітичних та геоекономічних змінах, і одночасно з метою економії витрат на протидію прагненням України вступу в ЄС. Особливо також важливо у сприятливих умовах організувати їхнє інформаційне забезпечення, щоб і на Заході, і на Сході був створений позитивний імідж країни і досягнуто розуміння вигод від вступу України в ЄС.

Головною дилемою для США у реалізації своїх інтересів у рамках ВТО в останні роки стало посилення країн, що розвиваються, на світових ринках. До початку

¹ Гейтс Р. Сбалансированная стратегия / Роберт Гейтс // Россия в глобальной политике. – 2009. – № 2. – Март-апрель [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://www.globalaffairs.ru/number/n_12823.

² Global Trends 2025: A Transformed World. – National Intelligence Council. – 2008. – November [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html.

1990-х рр. провідниками лібералізації міжнародної торгівлі були розвинуті країни, які й розбудували систему ГАТТ/ВТО відповідно до своїх інтересів. Проте у 1990-ті рр. почалося бурхливе зростання найбільших за чисельністю населення країн, що розвиваються, – Китаю, Індії та Бразилії. Зараз спостерігається процес прискореного прогресування й інших країн цієї групи. Вже не має сумніву, що у перспективі роль країн, що розвиваються, у світовій економіці посилиться.

Варто нагадати, що ускладнення між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, виявилися ще в 1999 р. при обговоренні порядку денного раунду тисячоліття в Сієтлі. США та інші країни Заходу ініціювали обговорення таких заходів, як введення міжнародних стандартів в галузі трудового законодавства, охорони здоров'я та екології. Вони запропонували розглядати порушення цих стандартів як факт недобросовісної конкуренції з усіма наслідками, що випливають з цього для країн-експортерів. На переговорах 2001 р. у Досі (Катар) у наступ перейшли країни, що розвиваються, які не тільки досягли зняття неприйнятних для них пунктів, а й вимагали від Заходу пом'якшення антидемпінгових процедур і ліквідування сільськогосподарських субсидій. Суперечності між багатими і бідними країнами світу на конференції ВТО у 2003 р. у Канкуні (Мексика) виявилися практично за всіма пунктами узгодженого до цього порядку денного, де країни, що розвиваються, знову зажадали відміни субсидування виробництва і експорту аграрної продукції в країнах Заходу, а також відкриття ринків для продукції обробної промисловості і сільського господарства. Попри поступки США і ЄС на конференції в Гонконзі (2005 р.) в аграрних питаннях до 2013 р., повної впевненості в експортерів з країн, що розвиваються, у належному виконанні домовленостей немає, особливо у зв'язку з посткризовими проблемами. Загалом важливо підкреслити, що звичні методи просування США своїх інтересів у рамках ВТО стали неможливими.

Серед дилем, що пов'язані із балансуванням України між інтересами ЄС та США, є визначення ризиків світової економіки, що спричинюються її розвитком. Нині стало модним вважати, що витoki глобальних криз зароджуються в американській економіці. Обачливість у прогнозах має допускати ймовірність й інших сценаріїв. Експерти зауважили, що проценти із запозичень США за останні роки мають тенденцію до зниження, що дає Вашингтону запас часу для мобілізації ресурсів та направлення їх на скорочення дефіциту і відновлення темпів зростання. У Єврозоні ряд слабких економік з категорії "свиней – PIIGS" (Португалія, Ірландія, Греція, Іспанія та Італія) мають високий рівень процентів на інвестиції. Це зумовлює потребу у проведенні радикальних реформ, для чого необхідна згода всіх членів союзу, яка складно досягається з огляду на те, що кожна країна свої рішення пов'язує із можливою реакцією виборців.

Доволі точно нова ситуація на світовому ринку сформульована М. Шуманом, який зазначає, що "... члени ЄС просто не хочуть йти на ті жертви, які необхідні для вирішення боргової кризи. Так, у США існують серйозні політичні розбіжності, але принаймні всі вірять у те, що діють в інтересах єдиної країни. А необхідні реформи, хоча й є болючими, але відносяться в основному до економіки. З іншого боку, Європі загрожують фундаментальні політичні та економічні зміни, якщо вона не зуміє посправжньому врегулювати свою боргову кризу. Їй знадобиться така потужна політична та економічна інтеграція, про яку окремі члени Єврозони поки думати не хочуть. Ця інтеграція може мати на увазі реалізацію радикальних реформ, що безпосередньо впливають на національний суверенітет. Серед таких реформ – злиття бюджетної політики країн-членів і створення бюджетного союзу кшталт союзу

грошового”¹. На цьому фоні євроінтеграційні інтереси України мають передбачати сприйняття тенденцій поглиблення інтеграційних процесів у середині ЄС та боргові реформи у національній економіці. Одночасно треба вважати, що Європа нині потенційно може створити більші ризики іншим економікам, ніж США.

Побудова економічних відносин із США має базуватися на визнанні їхньої домінуючої ролі у світовій економіці і політиці, прийнятті ними на себе геополітичної відповідальності за побудову кращого порядку для всього людства, як це було визначено автором дискурсу про геополітику для цієї країни Р. Штраусц-Гупе². Це не означає “сліпе” підпорядкування “волі” наддержави. Таке становище треба розуміти як максимально можливе використання сил сприяння, що акумульовані у лідера для економічного зростання власної країни. А вже після Другої світової війни США відкинули політику ізоляціонізму і взяли на себе провідну роль у міжнародних справах.

Особливе місце в системі інтересів займають групи інтересів. Нині неможливо зрозуміти диференціацію країн та міждержавні функціональні взаємозв'язки без усвідомлення цих інтересів. Останнім часом у документах міжнародних організацій з'явився термін “emerging markets”, що в українській термінології ще не усталений і інтерпретується частіше у двох варіантах: “ринки, що розвиваються” і “ринки, що формуються”. Світова фінансова криза зумовила потребу у виділенні групового інтересу Великої двадцятки, який полягає в об'єднанні зусиль у напрямку подолання наслідків кризи та запобіганню новим подібним “цунами” у міжнародній економіці. Завдяки своєчасному виділенню групових інтересів реалізуються можливості об'єднання зусиль щодо вирішення глобальних проблем людства. Яскраво це проглядається на безпрецедентних за масштабами економічних заходах Великої двадцятки на ранній стадії кризи, що сприяли стабілізації ринків і відновленню.

Саме спільні дії групи провідних держав стали основою глобального економічного зростання у 2009–2010 рр., хоча воно було крихким і нерівномірним. Упродовж 2011 р. виникли нові проблеми, що зменшують масштабність попередніх заходів і спонукають багато урядів, особливо у розвинутих країнах, зміщувати свої зусилля у бік жорсткої економії бюджетних коштів, що, за прогнозом ООН, негативно вплине на зростання світової економіки у 2011 і 2012 р. в умовах, коли численні ризики відновлення ще залишаються. Зокрема, прогнозується погіршення ситуації на ринках нерухомості, несуттєве зростання кредитів та утримання безробіття на стабільно високому рівні. До цього треба додати також такі нові ризики як висока волатильність основних валют, сплеск нестабільного припливу капіталу на ринки, що формуються, які вже стали джерелом економічної напруженості і можуть нанести шкоду відновленню у найближчому майбутньому³. Така політика послабила ефект об'єднання навколо групового інтересу, що призвело до зниження координатії політики на міжнародному рівні і, як наслідок, ускладнило процес усу-

¹ Schuman M. America vs. Europe: Which Is the Bigger Threat to the World Economy? [Електронний ресурс] / M. Schuman // Times. – 2011. – August 10. Режим доступу : <http://curiouscapitalist.blogs.time.com/2011/08/10/america-vs-europe-which-is-the-bigger-threat-to-the-world-economy/>.

² Якушина О. И. Геополитическая концепция Р. Штраусц-Гупе [Електронний ресурс] / О. И. Якушина Геополитика. – 2011. – 20 июня. – Режим доступу : <http://www.geopolitika.ru/Articles/1263/>.

³ World Economic Situation and Prospects 2011. – New York : United Nation, 2011. – P. III [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2011wesp.pdf.

нення глобальних дисбалансів та інших структурних проблем, що, з одного боку, призвели до кризи, а з іншого – були створені цією кризою.

Щодо національних інтересів держав-членів Організації чорноморського економічного співробітництва, то вони об'єктивно знаходяться в діалектичній єдності і певною мірою є груповими. Оскільки всі є країнами, що розвиваються (emerging country), їхні інтереси збігаються у сенсі досягнення цілей підвищення демократичних стандартів, формування розвинутої системи відкритої ринкової економіки, розробки і реалізації соціальних програм забезпечення високого життєвого рівня населення та створення ефективних систем гарантії прав людини для своїх громадян. Така якісна однорідність цілей прирікає ці держави на розвиток різнобічних форм співпраці, особливо в економічній сфері.

В умовах дефіциту глобального управління формуються якісно нові види групових інтересів, які можна назвати мережевими. Їхніми носіями можуть бути як державні, так і недержавні актори, які, маючи спільні цілі, формують орієнтовану на вирішення конкретних проблем мережу. До мережі належать учасники, які дійсно мають намір здійснити зміни у мінливому світі. У деяких випадках ядро тематичної мережі складає національна чи міжнародна команда експертів з суттєвими повноваженнями, які спостерігають або наглядають за різними аспектами управління, торгівлі, фінансів і т. ін. Як приклади можна назвати Форум фінансової стабільності, Міжнародний форум з секвестрації вуглецю, Міжнародне партнерство по водневій економіці.

У колективній доповіді Національної розвідувальної ради США "2025. Світ після кризи" зазначається, що "... тематичні групи допоможуть розробляти і розповсюджувати стандарти і правила регулювання різних сфер, включно інформаційні технології та режими управління нової постіндустріальної економіки. Ймовірно, мережі, що створені для вирішення деяких видів проблем, закладуть основу для угоди між національними державами. Підготовча робота проходитиме у неофіційному контексті, після чого національні держави зможуть вжити заходи для вирішення проблеми, набираючи легітимності, а іноді і приписуючи собі честь за ініціативи, ухилившись одночасно від звинувачень у виконанні рішень, нав'язаних зовнішніми міжнародними організаціями. До 2025 року кількість і різноманітність неурядових організацій може набагато збільшитися. Низькі початкові витрати, низькі накладні розходи і можливість людей і груп спілкуватися за допомогою Інтернету полегшать таку колективну роботу"¹. З огляду на цю тенденцію для України стає нагальною необхідністю створення правових, організаційних і економічних умов для розвитку громадянського суспільства та активізації участі відповідних мережових груп як у вирішенні суто внутрішніх проблем, так і міжнародних. Вони мають бути елітними об'єднаннями, щоб завдяки своєму багатству, безлічі внутрішніх і міжнародних контактів вирішувати міжнародні проблеми, оминаючи державні та організаційні бар'єри.

Проте однорідність інтересів не завжди є їхньою спільністю. Нерідко реалізація тих чи інших цілей передбачає вихід за межі державних кордонів. При цьому виникають складності в досягненні збалансованості інтересів, особливо в тих випадках, коли перед партнерами постає проблема надання преференцій. І чим ширша сфера можливостей і доцільності співпраці, тим важчим, довшим і що менш прогнозованим стає процес переговорів. Історія останніх десятиліть має багато таких прикладів. Можна послатися, зокрема, на досвід вступу кожної з країн у Світову ор-

---

¹ Global Trends 2025: A Transformed World. – National Intelligence Council. – 2008. – November [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html.

ганізацію торгівлі, створення зон вільної торгівлі тощо. Особливо важливим фактором об'єднання інтересів країн Причорномор'я став нафтогазовий ринок через наявність у них великого ресурсного потенціалу, найважливіших трубопроводів та споживачів. Як зазначає Г. Рзаєва, "... країни, які знаходяться в одному човні енергетичної безпеки, зобов'язані бути коректними один до одного"¹.

Особливо складною стає система інтересів в умовах глобалізації цілей і діяльності. У глобальному просторі діють актори різних "вагових категорій". На глобальному рівні виникають суперечності між великими, середніми і малими державами (рис. 2). Нерідко середні і малі країни, опиняючись в епіцентрі геополітичного протистояння великих держав, змушені шукати асиметричні методи і засоби свого затвердження як самодостатнього гравця на геополітичній сцені. Поки не вдалося повністю викоренити наслідки біполярної системи поділу світу на сфери впливу великих держав. Окрім того, формування однополярної і багатополлярної систем, а також багатовекторної політики нерідко породжує нові форми залежностей у міжнародних відносинах.

Як стверджує Я. Караваєв, "для невеликих держав, з обмеженим числом політичних і економічних ресурсів, багатовекторність, поряд з безсумнівними перевагами, таїть і певні ризики. Головна проблема полягає у небезпеці перетворитися в об'єкт зовнішньої гри"². Аналогічна оцінка багатовекторності трапляється і в українських публікаціях. Так, М. Капітоненко, обговорюючи проблеми підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, зазначає, що це єдиний засіб, "... який може зрівноважити драматичний, з погляду зовнішньополітичних наслідків для України, ефект торішніх харківських угод. Скоріш за все, навіть за найкращого сценарію розвитку подій Україні вдасться лише повернутися до звичного багатовекторного балансування – формату, який аж ніяк не можна назвати вдалим для держави, подібної до нашої. Ця стратегія не принесла нічого хорошого за Кучми й навряд чи стане правильною в теперішніх більш суворих умовах – розширення НАТО, ЄС і посилення Росії"³. Хоч таку позицію не можна абсолютизувати, тому що за певних умов дотримання принципів багатовекторності може бути ефективним засобом розвитку через перерозподіл ризиків.

Зрештою, стратегія зростання ролі України має вибудовуватися через підвищення власної суб'єктності при одночасній конвергенції інтересів у тих напрямках, де вони збігаються з інтересами інших держав. Механізм реалізації такої умови має конструюватися на основі визначення спільних інтересів та меж існування державного націоналізму. Щодо останнього, то він, напевне, має переростати у національний прагматизм, в основі якого, як це формулює Президент України В. Янукович, "... закладено інтереси українського громадянина"⁴. Конвергенція інтересів значною мірою може досягатися при об'єднанні зусиль на подолання спільних проблем у галузі екології, міграції, задоволення потреб національних меншин і т. ін.

¹ Г. Рзаева. Углеводородные ресурсы Азербайджана и их роль в международной энергосистеме / Г. Рзаева // Черноморье – Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества. – М. : Ин-т Европы, 2011. – С. 111.

² Караваев А. "Состязательная" и "дискретная" многовекторность государств Южного Кавказа. Азербайджан, Армения, Грузия / А. Караваев // Черноморье – Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества. – М. : И-т Европы, 2011. – С. 78.

³ Капітоненко М. Вигоди й ризики Угоди про асоціацію з ЄС / М. Капітоненко // Дзеркало тижня. – 2011. – № 26.

⁴ Янукович В. Двадцять років України: Наш шлях лише починається / Віктор Янукович // Дзеркало тижня. – 2011. – № 29. – 19-26 серпня.

Рис. 2. Інтереси лідерства суб'єктів міжнародних відносин

У науковій літературі прийнято поділяти суб'єкти міжнародних відносин на наддержави, великі, середні і малі країни. Наддержави і великі країни здатні істотно впливати на світовий розвиток і нерідко мають претензії на домінуючу роль у світі. Проте реально вони виконують цю роль в окремому регіоні або певній сфері міжнародних відносин на рівні регіону. Така позиція характерна нині у Причорномор'ї для Росії, стратегія якої спрямована на забезпечення домінування на пострадянському просторі і зміцнення своїх позицій у системі міжнародних відносин як великої держави. Як визначено в Концепції національної безпеки Російської Федерації, до основних завдань країни належить "... формування єдиного економічного простору з державами – учасниками Співдружності незалежних держав"¹.

Інтереси лідерського характеру формують підпорядковані їм різноманітні інтереси суб'єктів міжнародних відносин. Маючи претензії на домінуючу роль у світі, США і розвинуті держави виступають з концепцією "обмеженого суверенітету", що їхні опоненти класифікують як космополітичні. Альтернативна їй концепція, яку прямо і непрямо намагаються проводити насамперед Росія і Китай, полягає у сприянні наздоганяючому світу загалом, до якого відносяться і вони самі. Підтекстом цієї ідеї, безперечно, є встановлення такого світового порядку, коли замість однополюсного *Pan American* сформується свого роду необагатополярний світ. У ньому головні питання і проблеми мали би вирішуватися не західними клубами, а ООН і обов'язково при дотриманні державного суверенітету і цілісності всіх країн.

Аналіз концепції багатополярності Росії та Китаю дає підстави для висновку, що вона значною мірою є спробою використати потенціал розвинутих країн для реалізації власних "наздоганяючих моделей" і, зрештою, великодержавних амбіцій. Проте досвід розвитку СРСР за типом "наздоженемо і обженемо Америку" свідчить, що на певному етапі в рамках такої моделі відбувається перенапруження сил нації і при постійному нарощуванні капіталовкладень не досягається потрібна віддача від них. Навіть приклад найбільш успішної наздоганяючої моделі Японії свідчить про те, що вона достатньо ефективна лише за умов наявності дешевої робочої сили і відповідно з самого початку не здатна забезпечити рівень добробуту "наздоганяючих" країн. Особливо складно на неї сподіватися в умовах становлення

¹ Концепція національної безпеки Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nvo.ng.ru/concepts/2000-01-14/6_concept.html.

економіки знань. Потреба знаходження нових джерел зростання має бути вирішена по-новому. Для Китаю – це 60-мільйонна діаспора за кордоном і Тайвань, для інших країн треба пошуквати власні джерела.

Аналітичне вивчення офіційних документів України свідчить про те, що її національні інтереси ставляться правлячими колами з орієнтацією переважно на вирішення внутрішніх проблем при ініціюванні деяких завдань регіонального характеру. Це насамперед побудова громадянського суспільства, досягнення національної згоди і політичної стабільності в суспільстві, перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки, розвиток української нації. Така практика оцінюється як "... зануреність національних інтересів у внутрішні проблеми"¹. Водночас регіоналізм виражається в декларуванні курсу на європейську інтеграцію і прагненні розвивати інтеграційні процеси в рамках СНД (рис. 3). Таке формулювання завдань дуже повільно наближає Україну до Європейського Союзу і не сприяє реальному, повноцінному, ефективному процесу реінтеграції із пострадянського простору. Принаймні Україна не приєдналася до Білорусько-російського союзу та деяких інших структур СНД типу Ташкентського договору, а також не увійшла до Митного союзу Росії, Казахстану і Білорусі.

Рис. 3. Інтеграційні інтереси України

Взагалі в питаннях участі України у різних інтеграційних об'єднаннях головною в останні роки стала проблема вибору одного з двох взаємовиключних рішень: створення Зони вільної торгівлі з ЄС або входження в Митний союз Росії, Білорусі і Казахстану. Довгий час ця дилема в українському суспільстві не мала ясності. Нарешті в травні були проведені парламентські слухання, на яких 289 голосами з 385 зареєстрованих у залі депутатів була прийнята постанова "Про стан та перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом", в якій визначено, що європейська інтеграція є одним з головних зовнішньополітич-

¹ Перепелиця Г. М. Залежність слабких країн від сильних в міждержавних відносинах / Г. М. Перепелиця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vybory.org/articles/print/496.html>.

них пріоритетів України. Відповідно, в якості першочергового завдання поставлено завершення переговорів і підписання Договору про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Що стосується розвитку взаємодії з Митним союзом Росії, Казахстану і Білорусі, то позиція України полягає в активізації зусиль у напрямку підтримки розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва на взаємовигідній основі.

Рис. 4. Рольові статуси акторів глобального євразійського простору

Аналіз проблеми визначення Україною структури і пріоритетів національних інтересів дає підстави стверджувати, що цей процес має здійснюватися насамперед на основі виділення геостратегічних дійових осіб і геополітичних центрів і визначення їхніх цілей у регіоні (рис. 4). До перших належать країни, "... які мають здатність і національну волю здійснювати владу чи впливати за межами власних кордонів, щоб змінити – до ступеня, коли це в інтересах Америки, – існуюче геополітичне становище"¹. З позицій американських інтересів, на євразійській карті дійовими особами є Франція, Німеччина, Росія, Китай та Індія. Незважаючи на незаперечну важливість, Великобританія, Японія та Індонезія не підпадають під це визначення, тому що ухиляються від безпосередньої участі в політичних та економічних конфліктах. При цьому, якщо в ХХ ст. геополітичні дійові особи виявляли свою активність переважно в спробах здійснювати територіальні захоплення, то зараз переважає стратегія інституалізації впливу в глобальному середовищі.

З позиції інтересів України важливим є визначення та ідентифікація геополітичних центрів. Згідно з трактуванням З. Бжезинського, ними є "... держави, чиє значення впливає не із їхньої сили і мотивації, а швидше з важливості місця їхнього розташування та наслідків їх потенційної уразливості для дій з боку геостратегічних дійових осіб. Найчастіше геополітичні центри обумовлюються своїм географічним положенням, яке в ряді випадків надає їм особливу роль в плані або контролю доступу до важливих районів, або можливості відмови важливим геополітичним діючим особам в отриманні ресурсів. В інших випадках геополітичний центр може діяти як щит для держави чи навіть регіону, має життєво важливе значення на геополітичній арені. Іноді саме існування геополітичного центру, можна сказати,

¹ Brzezinski Z. The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives / Zbigniew Brzezinski. – 1999.

має дуже серйозні політичні і культурні наслідки для більш активних сусідніх геостратегічних дійових осіб¹.

Отже, стратегічні й тактичні рішення в Україні як геополітичному центрі мають балансуватися в колі глобальних інтересів Європейського Союзу, США та Росії. Дії всупереч інтересам геостратегічних дійових осіб не завжди є виправданими. Як зауважує Т. Госфлінг, стратегічне положення України між Росією та Європейським Союзом означає, що ці інтереси кращим чином можуть обслуговуватися методом гри на обидві сторони. Київ ублажає Брюссель, використовуючи гучні слова, такі як “демократія” і “енергетична безпека”, намагаючись одночасно вмовити Євросоюз допомогти у відновленні його застарілої газотранспортної системи в рамках тристороннього партнерства (України, ЄС, Росія). Європа, якщо й викладе на стіл будь-які гроші, то небагато, тоді як Україна робить вибір з цілого ряду угод, які пропонуються Москвою. Брігем Меріот припускає, що В. Янукович і його прихильники розуміють, що збалансована зовнішня політика – єдиний спосіб зберегти контроль. “Схилилися занадто сильно на Схід, і Москва почне задавати тон і віддавати накази. Схилилися занадто сильно на Захід, і до влади може прийти нова політична ідеологія, або ще гірше, – українські олігархи можуть почати грати за західними правилами”², – пише вона.

3. Бжезинський у своєму аналізі акторів глобального простору обмежується класифікацією країн – геополітичних центрів і геостратегічних дійових осіб. Проте у XXI ст. у зовнішній політиці дедалі більшу увагу привертають країни-“ізгої” та недієздатні країни. До них прийнято відносити держави із загрозливим миру політичним режимом. Для їхнього визначення у США використовується термін “rogue states”, що у буквальному перекладі означає “держави-негідники”. При цьому беруться до уваги фактори нехтування базовими людськими цінностями, жорсткого відношення до свого народу, неповаги до міжнародного права, сприяння тероризму. Як правило, до країн-ізгоїв зараховують Іран, Лівію, Венесуелу, КНДР, Болівію, Зімбабве, Судан та ін.

Рейтинг неспроможності країн щорічно визначають організація “Fund for Peace” та журнал “Foreign Policy”, розраховуючи відповідний індекс (the Failed States Index). Його рівень досліджується з урахуванням дотримання прав людини, демографічного тиску, легітимності державної влади, рівня незадоволення владою окремих суспільних груп, диспропорцій у розвитку, зовнішнього втручання, функціонування еліт і т. ін. За цим індексом Україна в 2011 р. посіла 110-те місце, випередивши Росію, Білорусь і Казахстан (посіли відповідно 82, 83 і 107 місця). З пострадянських країн більш благополучними, ніж Україна, виявилися лише країни Балтії – Латвія (135), Естонія (140) і Литва (149).

2. Збалансування економічних інтересів України в регіоні Чорноморського басейну. Україна – країна, що належить до таких, які мають найбільше коло інтересів у Причорномор’ї. Розвиток українського бізнесу в цьому регіоні, позиція країни, активність уряду та симпатії громадян і окремих прошарків населення визначають значною, а часом і вирішальною мірою внутрішню ситуацію і світосприйняття держави. Це твердження поширюється практично на всі важливі сфери розвитку країни – економічну, політичну, науково-технічну, військову та інші. Вже з перших днів появи на геополітичній карті України як самостійної держави дала про себе знати

¹ Brzezinski Z. The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives / Z. Brzezinski. – 1999.

² Gosling T. Ukraine's two-faced president / T. Gosling – Business New Europe. – 2011. – February 9.

залежність її існування як від збалансування інтересів країн, що географічно розташовані у регіоні Чорного моря, так і тих, які територіально розміщені за його межами.

В умовах зміни геостратегічної карти регіону Україна в 1992 р. разом з Росією та Туреччиною виступили як "локомотив" реалізації ідей президента Туреччини Т. Озала зі створення Чорноморської зони процвітання і співпраці. Пізніше до них приєдналися інші країни. В результаті була створена Організація чорноморського економічного співробітництва за участю 11 держав (Азербайджан, Албанія, Вірменія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина, Україна). При ній отримали статус спостерігачів ще 13 країн (Австрія, Білорусь, Німеччина, Єгипет, Ізраїль, Італія, Польща, Словаччина, США, Туніс, Франція, Хорватія, Чехія).

Найгостріше в останнє десятиліття перед Україною постала проблема її розвитку як вузлового енергетичного центру, що забезпечує доставку нафти і природного газу на ринки Європи (рис. 5). За таких умов в Україні об'єктивно поєднані інтереси Росії і країн Каспійського регіону і Перської затоки, що володіють основними запасами нафти і газу, з одного боку, та країн Західної та Центральної Європи як великих і постійно зростаючих споживачів природних вуглеводнів. Ситуація ускладнюється тією обставиною, що сама Україна є великим імпортером нафтопродуктів і природного газу. Відповідно як у питанні переходу на діючі в Європі ринкові ціни на послуги трубопровідного транспорту, так і в переговорах, пов'язаних із встановленням цін на імпорт нафтопродуктів і особливо природного газу, представники України найчастіше потрапляють у залежність від пріоритетів геостратегічних діючих осіб, що виражається переважно у формі політичного тиску.

Рис. 5. Розвиток України як вузлового енергетичного центру

Реалізація переваг України як геополітичного та вузлового енергетичного центрів при нинішніх обставинах вимагає формування і реалізації стратегії диверсифікації постачальників природних вуглеводнів та активізації діяльності з просування національних інтересів у міжнародних організаціях. Йдеться насамперед про засновану в 1995 р. міжнародну програму INOGATE, в рамках якої здійснюється співробітництво у сфері енергетики між ЄС, Туреччиною та країнами нових незалежних держав, за винятком країн Балтії та Росії. Функції програми в останні роки істотно розширилися і включають як механізм ЄС для міждержавного транспортування нафти і газу до Європи, так і вирішення питань посилення енергетичної безпеки, конвергенції енергетичних ринків, підтримки сталого енергетичного розвитку та залучення інвестицій в енергетичні проекти. Незважаючи на недосконалість Європейської енергетичної хартії і критичне ставлення до неї Росії, яка підписала, але не ратифікувала документ, суттєві результати можуть бути отримані при просуванні українських інтересів. До того ж Україні належить виробити активну національну позицію щодо змісту нового альтернативного Європейській енергетичній хартії документа, який підготовлений ЄС.

Роль України в енергетичній сфері як геополітичного центру Європи має зростати на основі залучення стандартів і досвіду Європейського Союзу. Забезпеченню розвитку і використання трубопровідного транспорту країни відповідає підтримка принципу нової енергетичної політики ЄС щодо відділення транспортних та розподільчих мереж від горизонтально інтегрованих компаній. Враховуючи прагнення ЄС визначити завдання і відповідальність операторів транспортних і розподільчих мереж, виникає необхідність ув'язування цього принципу з відповідними гарантіями постачальників енергоресурсів та недопущення умов, що дозволяють безкарно шантажувати посередників і споживачів.

У цьому контексті нафто- і газопроводи, що проходять через Україну і з'єднують більшість країн Європи із східними постачальниками вуглеводнів, зробили країну важливою частиною світового енергетичного ринку і великим політичним гравцем. Вона опинилася в центрі формування євразійських трубопровідних комунікацій та інших транспортних коридорів. Гострота ситуації полягає в тому, що протягом двох десятиліть навколо цих процесів точаться так звані "транзитні і енергетичні війни", що є наслідком політичного суперництва за ресурси і відображає глобальні, регіональні та локальні рівні геополітичних і гео економічних інтересів. За оцінками фахівців, після 11 вересня 2001 р. у міжнародних відносинах почалася смуга "ресурсного накопичення" і "ресурсного націоналізму", що виражає тенденцію прямого переведення у геополітичний ресурс зростання держави придбання вуглеводневого родовища або маршруту. "Усі зрозуміли: національні інтереси і егоїзми, силовий фактор і прагматизм будуть превалювати над надіями та ілюзіями "демократичного транзиту"¹, – констатують А. Магомедов і Н. Нікеров. Коментуючи цю тенденцію, редактор збірника А. Языкова зазначає, що "... для Росії це буде означати посилення протиставлення із Заходом за енергетичні і транзитні активи"².

У збалансуванні інтересів на газовому ринку для України перспективним є курс на скорочення газового імпорту, для чого наявні і можливості, і резерви. В умовах цінового шоку при певному сприянні держави відносно швидко дасть ефект розробка та реалізація широкомасштабної політики економії. Інший шлях, який вже ба-

¹ Магомедов А., "Транзитные войны" и рубежи борьбы за энергоресурсы Большого Каспия / А. Магомедов, Р. Никеров // Черноморье – Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества. – М. : Ин-т Европы, 2011. – С. 136.

² Языкова А. От редактора / А. Языкова // Черноморье – Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества. – М. : Ин-т Европы, 2011. – С. 208.

гато років обговорюється як в науковій пресі, так і в урядових колах, – нарощування видобутку власного газу. Це завдання може бути вирішене за рахунок геологічних досліджень і розробки газоносних ділянок Чорного та Азовського морів, а також площ Оболонського, Ямпільського, Водіщанського, Дронівського, Чутовського, Слов'янського і Суходолівського регіонів та Дніпровсько-Донецької западини.

Іншим напрямком збалансування інтересів Сходу і Заходу є інтеграція національної політики в загальноєвропейську. Як зазначають польські дослідники, "... в цьому контексті нова європейська енергетична політика означає певні наслідки і передумови розвитку інноваційності як для Польщі, так і України. Найважливіші з них – це стимулювання нових рішень, що стосуються: екологічних (зокрема, відновлюваних) джерел енергії, що змінюють існуючу структуру її виробництва; енергозберігаючих технологій виробництва і методів економії енергії; методів вирощування та логістики біологічної сировини; транскордонного співробітництва для зростання енергетичної безпеки"¹.

Отже, вимагає прискорення вирішення завдань організації видобутку нетрадиційних джерел палива, особливо родовищ сланцевого газу, на який винятково багата Україна. Враховуючи, що в даний час в євразійському просторі ведеться будівництво газопроводів в обхід території України, у реалізації цього напрямку може формуватися ефективне партнерство з Європою, яка розвиває стратегію диверсифікації та цінової конкуренції на ринку енергоресурсів. У цьому зв'язку для дипломатичних і зовнішньоекономічних структур України стає актуальним завдання роз'яснення наявних можливостей країни і стимулювання інтересу до співпраці у використанні родовищ сланцевого газу. Це особливо важливо з огляду на те, що Україна має одні з найбільших у Європі родовищ пального сланцю. Не виключено, що до цього бізнесу виявлять інтерес також інвестори Росії.

У післякризовий період спостерігається істотне зростання інтересу до спільної діяльності з Україною з боку країн, що мають сучасні технології в розробці сланцевих родовищ, зокрема інвесторів США. Так, між Україною і США 15 лютого 2011 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння, згідно з яким за рахунок Держдепартаменту США буде профінансована оцінка "альтернативного палива" на території України, яку виконає Американська служба геологічних досліджень. Отримана інформація буде передана Мінекології України для оприлюднення результатів досліджень та геологічного моделювання відповідно до чинного законодавства, а Україні приєднається до Ініціативи прозорості у видобувних галузях (EITI – Extractive Industries Transparency Initiative). Передбачається, що це приверне увагу міжнародних інвесторів до українських сланцевих родовищ.

Зазначимо, що вже в кінці 2010 р. дві провідні світові енергетичні компанії "Shell" і "Chevron" направили в Кабінет Міністрів України попередні заявки на участь у розробці українських газових родовищ з нетрадиційних джерел². Важливим є і кадровий фактор, розвитку якого сприятиме американська сторона. Зокрема, є згода профінансувати навчання українських фахівців навичкам розробки виробничого потенціалу, яким зараз володіє Україна. Слід зауважити, що в сусідній з Україною Польщі, яка також володіє великими запасами сланцевого газу (від 150 до 300 мільярдів кубометрів), американські енергетичні компанії вже почали бурові

---

¹ Бжужка Я. Енергетична політика європейського союзу як стимулятор інноваційної економіки / Я. Бжужка, Пика Й. Проблеми економіки і управління. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2008.

² Україна отримає найсучасніші технології з розробки родовищ сланцевого газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.arhus.crimea.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=974:-r-&catid=21&Itemid=85.

роботи. Передбачається, що результатом цих робіт стане зміна структури польської енергетики¹.

Проекція тенденцій в освоєнні нетрадиційних енергетичних джерел на українські національні інтереси дає достатньо підстав сподіватися, що розробка газових родовищ країни істотно знизить залежність від імпортних енергоносіїв. Про перспективність такої політики свідчить досвід США, де на частку сланцевого газу припадає 15–20% видобутку, що змінило енергетичний ринок країни. Вже в 2009 р. американці вперше з 2001 р. випередили Росію з видобутку газу саме завдяки розширенню розробок родовищ сланцевого газу, обсяг якого в 2010 р. досяг 118 млрд. кубометрів. В такому напрямку розвиває енергетичний ринок Естонія, де з поточного 2011 р. починається промисловий видобуток сланцевих нафти і газу компанією "Viru Keemia Grupp AS" на одному з найбільших у світі родовищ горючих сланців – Бовтинському (запаси оцінюються в 3,8 млрд. т)².

Тенденції щодо переорієнтації газового ринку на використання сланцевого газу нині нерідко називають "газовою революцією". Початок її пов'язується насамперед з масовим видобутком газу із сланцевих порід у США. Однак, останнім часом її масштаби трактуються ширше, оскільки в цей процес включається китайський фактор і приплив до Європи значних обсягів скрапленого газу з Близького Сходу, який раніше споживали США. Перші кроки з розробки родовищ сланцевого газу вже робляться і в Україні. Зокрема, Кабінет Міністрів України погодив проект його видобутку у Львівській області, де зосереджені поклади обсягом 100 млрд. кубометрів. Передбачається, що для цього області будуть виділені 100 млн. дол. на геолого-пошукові роботи, які триватимуть 2–3 роки.

В Україні інтерес до диверсифікації джерел задоволення попиту на газ стимулюється кон'юнктурою світового ринку і залежністю від монопольного постачальника, яким фактично є Газпром. Зокрема, українським посередникам не вдається домовитися з Газпромом про перегляд індивідуальної формули, на яку погодилася Україна в умовах так званої "газової війни". Так, гострота проблеми в даний час полягає в тому, що завдяки сланцевій революції формула визначення ціни газу на основі її прив'язки до вартості нафтопродуктів на світовому ринку ліквідована для більшості європейських споживачів Газпрому, крім найбільшого, яким є Україна.

У зв'язку з цим слід зазначити, що громадська думка в Україні набуває критичної маси у ставленні до угоди між Росією та Україною з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21 квітня 2010 р., які називають "Харківськими домовленостями". Як відомо, головним підсумком підписаних у Харкові документів стала згода української сторони на продовження термінів перебування Чорноморського флоту Росії на території України і зниження ціни на російський газ для України на 30%, але не більш ніж на 100 дол. за тисячу кубометрів. Порівняння ж "знижки на газ", яка була отримана Україною в результаті Харківських угод, схиляє українських аналітиків оцінювати їх як абсолютно міфічні. Розглянемо цей аспект більш детально.

¹ Sobczyk M. Poland Determined to Produce Shale Gas / M. Sobczyk // The Wall Street Journal. – 2011. – Marc 29

² Україна забезпечить собі допомогу США задля розробки родовищ сланцевого газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/finance/10feb2011/slanec.html>.

За даними компанії «Нафтогаз Україна»¹, в 2010 р. Україна купувала російський газ за ціною 264 дол. за тисячу кубометрів. У той час ЄС-27 платив за весь спожитий газ приблизно стільки само, якщо розраховувати середню ціну між російським (близько 290 дол.) та скрапленним газом. Частка останнього у формуванні ціни російського газу для європейських компаній у 2010 р. зросла в окремих випадках до 30%. До того ж у минулому році європейські споживачі отримали знижки на російський газ порівняно з ціною 2009 р. Особливо на великі цінові поступки пішов Газпром для тих країн, які подбали про будівництво заводів з отримання скрапленого газу і розширили поновлювані джерела енергії. Зокрема, розмір знижок для Німеччини становив 8%, Італії – 16%, Великобританії – 27%, Латвії та Естонії – 15%. При цьому останні отримали знижки тільки в обмін на збільшення поставок російського газу і неприєднання до литовських або польських зусиль щодо диверсифікації джерел енергопостачання. Польща ж підписала з Росією в 2010 р. газовий контракт тільки до 2022 р., хоча спочатку планувалося до 2037 р. відповідно до того, що в далекій перспективі не передбачається великого попиту на російський газ. При цьому державна корпорація Польщі «PGNiG» вимагає, щоб Росія знизила вартість поставок на 10%, інакше погрожує звернутися до суду, а Енергетичний саміт ЄС 4 лютого 2011 р. підтримав масштабне розширення мережі заводів з отримання скрапленого газу в Європі.

Формулюючи доктрину національних інтересів у Причорномор'ї, Україна має врахувати такі обставини. По-перше, споживачі енергоресурсів потребують надійних, гарантованих, стабільних і доступних енергетичних ресурсів, які можуть забезпечувати конкурентоспроможність своєї продукції і життєві стандарти. З цих позицій особливого значення набуває проблема ефективного функціонування газотранспортної системи країни. Загально визнано, що вона потребує докорінної модернізації. В умовах стрімкого розвитку ринкової ситуації потрібно зробити активні кроки щодо налагодження співпраці з постачальниками та споживачами енергоресурсів, знайти точки дотику всіх інтересів, щоб ГТС України стала цікавою і для Європи, і для Росії, і для решти країн Чорноморського і Каспійського басейнів. Для цього доведеться адаптувати її до діючих і перспективних транснаціональних проєктів.

По-друге, початок 2011 р. дав старт новому стратегічному напрямку розвитку енергетичної безпеки європейських країн – формування єдиного енергетичного ринку ЄС до 2014 р. «Після 2015 року жодна країна ЄС не повинна залишитися ізольованою від європейських мереж поставок газу та електроенергії або відчувати загрозу своїй енергетичній безпеці через брак відповідних сполук²», – заявили лідери ЄС. Одним із контекстів такої постановки проблеми є усвідомлення загострення значення вільного переміщення енергоносіїв, особливо після російсько-українського газового конфлікту на початку 2009 р., коли в скрутному становищі опинилися Словаччина, Румунія, Болгарія та інші європейські країни.

Для формування єдиного енергетичного ринку ЄС вибирається наступальна тактика. У європейців слабшає інтерес до стратегії диверсифікації маршрутів поставок з однієї ресурсної бази. Пріоритет віддається диверсифікації маршрутів,

---

¹ Національна акціонерна вертикально інтегрована компанія, яка здійснює повний цикл операцій з розвідки та розробки родовищ, експлуатаційного і розвідувального буріння, транспортування і зберігання нафти і газу, постачання природного і скрапленого газу споживачам. Видобуває близько 90% нафти і газу, виробляє восьму частину ВВП і забезпечує десяту частину надходжень до Державного бюджету України.

² Єдиний енергорининок ЄС буде сформовано до 2014 року // Євро бюлетень. – 2011. – № 2. – С. 12.

зумовлених диверсифікацією джерел. Інакше кажучи, від умов, в яких стратегія визначається постачальником, Європа переходить до стратегії цивілізаційного співробітництва. Відповідно, з європейським досвідом Україна має більшою мірою цікавитися можливостями придбання газу і нафти з Каспійського регіону, де підтверджені їхні значні запаси. Звідси випливає й інший висновок – доцільність підтримки “Південного енергетичного коридору”, наприклад, газотранспортних проектів НАБУККО або “Білий потік”. Не виключається також аргумент отримання каспійських енергоносіїв реверсом через Румунію чи Угорщину.

По-третє, незважаючи на інтерес ЄС та Росії до створення коридору з трубопроводів, які пройдуть в обхід України, остання залишається потенційно найбільш вигідною транзитною країною для поставок газу з Росії. Для цього важливо, щоб українські газопроводи залишалися у власності України. В даний час є пропозиції щодо створення спільного підприємства на базі Нафтогазу і Газпрому, продажу частини акцій Нафтогазу та ін. Незважаючи на те, що це дозволить вирішити деякі фінансові питання, не можна не враховувати і наслідки для енергетичного ринку. Втрата Україною власності на Нафтогаз призведе до посилення монополізації послуг на транспортування і відповідно втрати інтересу Європи до розвитку українських газопроводів.

По-четверте, з 1 лютого 2011 р. Україна увійшла до складу Енергетичного співтовариства і стала його повноправним членом. Для європейських країн це сприяло розвитку географічної концепції організації і розширення європейської енергетичної політики по всій Європі на основі єдиного правового базису. Це означає, що основне європейське енергетичне законодавство буде також в Україні, воно підвищить ступінь надійності і безпеки поставок. Вхідження в єдиний європейський енергетичний простір дає можливість напряму продавати газ і електроенергію кінцевим споживачам у Європі та відмовитися від послуг компаній-посередників. Серед вигод перебування в Енергетичному співтоваристві – проведення моніторингу поставок “блакитного палива” через територію України аудиторами Єврокомісії, що дасть змогу отримувати об’єктивну інформацію про обсяги прокачаного газу і уникнути найчастіше необґрунтованих звинувачень у крадіжці палива.

Для найбільш повного використання переваг членства в Енергетичному співтоваристві Україні потрібно розробити механізм наближення до внутрішнього європейського енергетичного ринку й органічно інтегруватися з ним. У новому статусі потрібно виробити стратегію використання збільшених можливостей створення стабільної регуляторної та ринкової структури, здатної залучати інвестиції в газові мережі, генеруючі потужності, мережі передачі та розподілу. Розглядаючи вступ в Енергетичне співтовариство як засіб забезпечення сприйняття країни як прогнозованої, Україна має домогтися отримання дешевих інвестицій для модернізації обладнання. Наслідком цього відповідно має стати підвищення енергетичної безпеки, зменшення витрат, зниження вартості енергоносіїв для споживачів.

По-п’яте, українська енергетична політика має формуватися з урахуванням висновків Національної розвідувальної ради США, яка стверджує, що “... Європа залишиться великою мірою залежною від Росії в сфері енергетики у 2025 р., незважаючи на зусилля з пошуку енергоефективності та поновлювальних джерел енергії та роботу зі зниження викидів парникових газів... При відсутності загального колективного підходу, який зменшив би можливість російського впливу, ця залежність буде сприяти підвищеній увазі до інтересів Москви з боку ключових країн, включаючи Німеччину та Італію, які розглядають Росію як надійного постачальника. Європа може заплатити високу ціну за дуже сильну залежність, особливо якщо російські компанії виявляться нездатними виконати укладені контракти з причини недостатніх інвестицій в їх родовища природного газу або в силу зростаючої кору-

пції та організованої злочинності, залученої в євразійський енергетичний сектор, яка зашкодить західним діловим інтересам¹". З огляду на наведені висновки, ймовірність яких відбутися доволі велика, Україна має посилити діяльність щодо зменшення залежності від російських енергоносіїв і готовності на випадок недостатньої підтримки її інтересів з боку Європи на вимоги Росії.

Література

1. Бжузка Я. Енергетична політика європейського союзу як стимулятор інноваційної економіки / Я. Бжузка, Й. Пика // Проблеми економіки і управління. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2008. – С. 387-392
2. Гейтс Р. Сбалансованная стратегия / Роберт Гейтс // Россия в глобальной политике. – 2009. – № 2. – Март-Апрель. [Електронний ресурс: http://www.globalaffairs.ru/number/n_12823]
3. Єдиний енергоринок ЄС буде сформовано до 2014 року // Євроюлетень. Інформаційне видання Представництва Європейського Союзу в Україні. – 2011. – № 2. – С. 12.
4. Капітоненко М. Вигоди й ризики Угоди про асоціацію з ЄС / Микола Капітоненко // Дзеркало тижня. – 2011. – 15 липня. – № 26.
5. Караваев А. "Состязательная" и "дискретная" многовекторность государств Южного Кавказа. Азербайджан, Армения, Грузия / А. Караваев // Черноморье – Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества. – М.: Институт Европы, 2011. – С. 65–78
6. Концепция национальной безопасности Российской Федерации // Электронный ресурс: http://nvo.ng.ru/concepts/2000-01-14/6_concept.html
7. Магомедов А., Никеров Р. "Транзитные войны" и рубежи борьбы за энергоресурсы Большого Каспия / А. Магомедов, Р. Никеров // Черноморье – Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества. – М.: Институт Европы, 2011. – С. 124–137.
8. Перепелиця Г. М. Залежність слабких країн від сильних в міждержавних відносинах / Перепелиця Григорій Михайлович // Електронний ресурс: <http://vybory.org/articles/print/496.html>.
9. Рзаева Г. Углеводородные ресурсы Азербайджана и их роль в международной энергосистеме / Г. Рзаева // Черноморье – Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества. – М.: Институт Европы, 2011. – С. 99–112.
10. Україна забезпечить собі допомогу США задля розробки родовищ сланцевого газу // Електронний ресурс: <http://www.newsru.ua/finance/10feb2011/slanec.html>.
11. Україна отримує найсучасніші технології з розробки родовищ сланцевого газу // Електронний ресурс: http://www.arhus.crimea.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=974:-r-&catid=21&Itemid=85.
12. Чумак В. Україна 2020: віз і завтра там? / В. Чумак, С. Донський, О. Львова, І. Пресняков // Дзеркало тижня. – 2011. – 12–19 серп.
13. Языкова А. От редактора / А. Языкова // Черноморье – Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества. – М.: Институт Европы, 2011. – С. 202–213.
14. Янукович В. Двадцять років України: Наш шлях лише починається / В. Янукович // Дзеркало тижня. – 2011. – № 29. – 19-26 серпня.

¹ Global Trends 2025: A Transformed World. – National Intelligence Council. – 2008. – November [Режим доступу:] www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html.

15. Brzezinski Z. *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* / Zbigniew Brzezinski. – 1999.
16. *Global Trends 2025: A Transformed World*. – National Intelligence Council. – 2008. – November [Режим доступу: www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html].
17. Gosling T. *Ukraine's two-faced president*. – *Business New Europe*. – 2011. – February 9.
18. Schuman M. *America vs. Europe: Which Is the Bigger Threat to the World Economy?* [Електронний ресурс] / M. Schuman. – *Times*. – 2011. – August 10. – Режим доступу : <http://curiouscapitalist.blogs.time.com/2011/08/10/america-vs-europe-which-is-the-bigger-threat-to-the-world-economy/>.
19. *World Economic Situation and Prospects 2011*. – New York: United Nation, 2011. – Р. III. [Електронний ресурс: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2011wesp.pdf].